

Ненад ВУКОВИЋ*

ПЕТАР ДРУГИ ПЕТРОВИЋ ЊЕГОШ У ПОЉСКОЈ**

Апстракт: У Његошеву смо трећем вијеку, у бујном развоју његошологије (развоју не само у словенском свијету — довољно је завирити у библиографију његошологије!). Бавећи се међусобним културним везама словенских народа у XIX вијеку, запажају се наглашена интересовања Пољака за Црну Гору. Црногорско одупирање великој Отоманској империји и понос у оскудици будили су дивљење европских народа. У то вријеме била је наглашена и окренутост словенских народа једних према другима. На страницама пољских листова у Варшави, Кракову, Лавову, Познању често су се од педесетих година XIX вијека појављивали текстови о Црној Гори, врло опширни и афирмативни; чести су били и преводи епских пјесама. Сам Његош у пољским изворима до 1852. помиње се само као владар, владика. Најзначајнији текст у XIX вијеку у коме се опширно говори о Његошу-пјеснику је текст познатог слависте Бронислава Градовског: *Црна Гора и Црнојорци*, објављиван у варшавском *Недјељнику (Tygodnik Powszechny)*, 1877. и 1878. Могло би се закључити да су Његоша „више” интересовали некадашњи славни пољски краљеви који су обиљежавали догађања у Европи. Он пјева о Владиславу III и Јану Собјеском. Његошем и његовим дјелом пољски слависти наглашено се баве иза Првог свјетског рата. *Горски вијенац* на пољски језик преведен је 1932, а опсежна студија о Његошу појавила се у Варшави 1938. Интересовања трају!

Кључне ријечи: *Њеѓош, владар, владика, њјесник, Црна Гора, Црнојорци, Пољска, Пољаци, ињтересовања, ѡреводи, сѡудије*

На самом почетку намеће се питање: У Његошево доба шта су Пољаци знали о Црној Гори и Његошу (шта су могли знати)? И шта је он знао о Пољацима? Бавећи се међусобним културним везама словенских народа у XIX вијеку, запажају се наглашена интересовања Пољака за Црну Гору и Црногорце (без обзира на то што је Црна Гора била везана за Русију). Црногорско одупирање великој Отоманској империји и понос у оскудици будили су дивљење европских народа. У то вријеме била је наглашена и окренутост словенских народа једних према другима. На страницама

* Академик Ненад Вуковић, ЦАНУ

** Бесједа одржана 5. априла 2017.

пољских листова у Варшави, Кракову, Лавову, Познању често су се од педесетих година XIX вијека појављивали текстови о Црној Гори, често врло опширни и афирмативни; чести су били и преводи епских пјесама. Сам Његош у пољским изворима до 1852. помиње се само као владар, владика. Пронађен је само један некролог поводом Његошеве смрти у краковском *Времену* (*Czas*) уз помињање *Горској вијенца* (*Wieniec górski*, роemat). Најзначајнији текст у XIX вијеку у коме се опширно говори о Његошу-пјеснику је текст познатог слависте Бронислава Грабовског: *Црна Гора и Црнојорци*, објављиван у варшавском *Недјељнику* (*Tygodnik Powszechny*), 1877. и 1878.

Неминовно би било овом приликом нешто рећи о Пољској Његошевог доба, о центрима културе у Пољској (бар водећим), такође, о водећим личностима (макар егземпларно). У првој половини XIX вијека, тј. у Његошево вријеме, научни и културни живот Пољака у подијељеној Пољској између тадашње три велике европске силе (1772. године — прва подјела), три царства: Русије, Пруске и Аустрије, одвијао се у доброј мјери на високом нивоу захваљујући снажном пољском духу (*polskości*). Овдје издвајам најважније центре у времену Његошеву: Краков, Варшава, Познањ, Лавов и Вилно. Издвојени су они центри (градови) у којима су у минулим вјековима основани универзитети, а били су у првој половини XIX вијека значајна европска сјеменишта (у Кракову је универзитет основан 1364; у Варшави 1816; у Познању 1611. године — *Jezuicki kolegium* као први универзитет у Познању/, а Пољски универзитет основан је 1919; у Лавову 1661; у Вилну 1579), као и разне друге институције значајне за пољску културу и науку, значајне за очување и даљи развој

пољске духовности, значајне посебно за онај период кад је Пољска била подијељена.

Познањ је историјска пољска престоница. Један је од најзначајнијих градова у историји Пољске, од 968. до 1038. године био је престони град. У градској катедрали почивају најстарији пољски владари: Мјешко I (војвода), Болеслав Хробри (краљ), Мјешко II (краљ), Казимир I Обновитељ (војвода), Пшемислав I (војвода), Пшемислав II (краљ). Дописник познањских новина из Трста писао је 1844. о успостављању мира између црногорског владике и херцеговачког паше, писао је и о неуспјелим преговорима са скадарским пашом.

Познањ

Краков данас доживљавамо као центар пољске историје и културе. Многи смо везани за Краков, а ја посебно. Андрић је изговорио поводом примања почасног доктората Јагелонског универзитета (1964, поводом прославе 600 година): „Скоро на почетку једног људског живота стигао сам за вријеме студентских лутања до овог старог, а истовремено живог града, и уписао се на универзитет који је — како ми се тада чинило — требало да постане школа моје младости. Слично као и други небројени југословенски студенти који су овдје долазили, наишао сам на добро гостопримство и разумијевање, не само од стране мојих пријатеља и познаника, него такође и од стране професора и свих људи са којима сам се сусретао. Управо на нама, југословенским студентима XX вијека, потврђивала се истина онога о чему је још у XVI вијеку писао један од мојих земљака, који је на основу својих утисака писао о Пољацима: да Југословене који долазе у Краков примају топло и пријатељски („...valde sunt affabiles ma-

Јагелонски универзитет

Свечана додјела докторске дипломе

gnaque eos benignitate prosequuntur”). Све ме је то одушевљавало и још јаче везивало за културну атмосферу Кракова. Надао сам се да сам нашао град у коме ћу моћи живјети и радити”. Краков је био престоница Пољске од 1038. до 1596. На краљевском Вавелу, у катедрали, сахрањени су краљеви и многи знаменити Пољаци — и даље се сахрањују. Краков је на Унесковој листи Свјетске баштине. Путовао је Његош преко Кракова, Варшаве и Вилна до Санкт Петербурга! У његово доба Вук је био почасни члан Краковског ученог друштва. У публикацији *Czas* (*Вријеме*) 1851. године појавио се опсежан

чланак о Његошу, владици црногорском. Аутор настоји пољском читаоцу представити харизматичног вођу и морални ауторитет, говори о његовим заслугама везано за унутрашње реформе, говори о књижевном раду (наводећи дјела), говори о друштвеним односима у Црној Гори и о њеном геополитичком положају, подвлачећи пробу утицаја (како се наглашава) Русије на политику црногорске државе.

Варшава је од 1596. године главни град Пољске. Поносни и напаћени град, неколико пута је пустошен и рушен; а 1944. разорен је до темеља. Од бомбардовања и у Варшавском устанку убијено је више од 250 хиљада. Историјско језгро Варшаве је на Унесковој листи Свјетске баштине.

Варшавски универзитет

Његош је тим градом ходио. Варшавске новине *Kurier Warszawski* 1837. писале су (наслов *Przyjechali do Warszawy*) да је у Варшаву допутовао, на путу до Петербурга, Петар II Петровић Његош — „Książ Biskup”. О томе је писао под истим насловом и варшавски *Korespondent*, а у следећем броју под насловом *Władyka, Biskup i Rejent kraju Czarnogórców*. Тих година појављују се и преводи епске поезије: *Зигање Скадра*, *Женидба Максима Црнојевића*. *Goniec Polski* 1851. преузео је из аустријске штампе вијест да је умро владика Петар II Петровић Његош.

Лавов. Данас је за очекивати питање: Откуд овдје украјински град Лавов?! Лавов (украјинско *Львів*, пољ. *Lwów*, рус. *Львов*, лат. *Leopolis*, њем. *Lemberg*), стари град у Украјини, главно мјесто у Галицији, на ријечи Полтави (то је она Полтава на којој је „горио” *Полїїавски дој* између Руса и Швеђана). Лавов је на 80. километру од границе с Пољском. Град се помиње средином XIII вијека, основао га је Данило Галицијски, назвавши га у част сина Лава (Лав Данилович). (На тим просторима дуге су биле претензије Пољске и Кијевске Русије.) Стари дио града (грађевине из XVI и XVII вијека) на Унесковој је листи од 1998. године. Некад су га Пољаци звали *Królewskie Stołeczne Miasto Lwów* (Краљевски престоци град Лавов). Дуго је био важан европски центар између Црног и Балтичког мора. Можда је та судбина и узроковала бурну историју града: средином XIV вијека освојио га је пољски краљ Казимир III Велики. Од 1370. до 1387. године Лавовом су владали Мађари, а од тада град са околином је под пољском круном, касније ће бити и мјесто крунисања неких пољских краље-

Варшавски универзитет

ва. У Пољско-литванској унији Лавов је средиште тзв. Руског војводства. У XVII вијеку град је био мета многих напада и опсада, а одолијевајући, добио је гесло *Semper fidelis* (*увijek вјеран*); средином вијека опколили су га украјински козаци, Богдан Хмељницки, уништили и опљачкали; 1655. године опсјели су га Швеђани, а идуће године трансилванијски војвода Djerdj Rákóczy, али ни Швеђани ни он нијесу успјели; није дуго прошло до турске опсаде (1672) под вођством Мехмеда IV. Нападали су Лавов и Татари — али Турке и Татаре поразио је пољски краљ Јан III Собјески (онај краљ под чијим је ударом пукао „колан свечевој кобили”). Ни велики *Сјеверни рат* на почетку XVIII вијека није заобишао Лавов, освојила га је и опљачкала шведска војска. Ускоро се иза те похаре у граду појавио и руски цар Петар I. У овом рату дошло је до *Полтавске битке* између Руса и Швеђана 1709. године. *Полтавска битка* промијенила је однос снага у том дијелу Европе. Дошло је и до прве подјеле Пољске (1772), а од тада је Лавов у саставу Аустрије, као Lemberg — сједиште Галиције, и све до краја Првог свјетског рата. Без обзира на велике турбуленције и промјене, и даље је Лавов био важан пољски и украјински културни центар. У том времену био је један од најважнијих центара пољске просвјете и културе, као и политички центар пољског народа у Галицији. Иза Првог свјетског рата поново је припао Пољској и остао до пред крај 1945. године. Све до Другог свјетског рата Лавов се развијао као вишеетнички град (Јевреји, Украјинци, Њемци, Чеси, Руси, с доминацијом пољског становништва). Данас као значајан украјински културни и привредни град, Лавов је и у овом времену главни центар пољске науке и културе у Украјини. *Лавовски универзитет* основао је пољски краљ Јан Казимјеж (*Uniwersytet Lwowski*, данас *Львівський національний університет імені Івана Франка*); између два свјет-

ска рата званични му је назив био *Универзитет Јана Казимјежа* (*Uniwersytet Jana Kazimierza*); данас је један од највећих украјинских државних универзитета. У Лавову је пољска штампа често и опсежно писала о Црној Гори. Лавовска *Gazeta Lwowska* 1835. пише о Његошевој Црној Гори, *О стању и промјенама у просвјети и судби код слободне словенској народа Црногораца*. У лавовским *Књижевним новинама* (*Dziennik Literacki*) 1852, не знајући да Његош није жив, пишу о црногорском владици; помиње се његов *Пустинњак цетињски* и *Оiledало српско*.

У неком времену Пољско краљевство се протезало од мора до мора

Вилно. Вјероватно ће се неко и на овом мјесту запитати: Откуд овдје литвански град Вилњус!? *Вилно*, главни и највећи град Литваније. Вилно, словенски облик ријечи, а данас је и код нас уобичајено Вилњус (Vilnius) према литав. *Vilnius* и рус. *Вильнюс*, пољ. *Wilno*, лат. *Vilna*, њем. *Wilna*. Још на почетку XIV вијека помиње се Вилно, а за преломну годину Вилна узима се 1387. кад је велики кнез тадашње Литве и пољски краљ Владислав Јагело (*Władysław Jagiełło*), на основу склопљеног уговора 1385. године, организовао у Вилну свечано крштење Литве. После успостављања Пољско-литванске уније (1569. год.) град је имао карактер друге престонице владара *Републике оба народа* (*Rzeczpospolita Obojga Narodów*); од 1920 — 1922. год. престоница је *Средишне Литваније*, а 1922–1939. год., тј. до почетка Другог свјетског рата, у границама је Пољске као престоница *Вилинској војводстви*. Данас је Вилно научни и културни центар Литваније, са осам универзитета. Први универзитет у Вилну — *Uniwersytet Wileński* (*Academia et Universitas Vilenensis Societatis*) основан је 1579. године, основао га је пољски краљ Стефан Батори. Био је трећи по старости универзитет у Републици оба народа и један од најстаријих универзитета у Источној Европи, а данас је највећи

Вилно

универзитет у Литванији — *Vilniaus Universitetas*. Преко њега Његоша је водио пут до царског Санкт Петербурга. О том универзитету и његовој прошлости данас свједочи универзитетска бидлиотека. За Вилно је везан Адам Мицкјевич и Чеслав Милош (Czesław Miłosz), пољски пјесник, добитник Нобелове награде за књижевност, као и многа друга велика пољска имена. Дobar дио пољског научног кадра са ректором Владиславом Ђевулским (Władysław Dziewulski) и низом великих професора (имена европског значаја), администрације и студената, који су имали срећу да преживе Други свјетски рат, под примусом је исељено, и нашли су се у Торунју на новооснованом универзитету „Никола Коперник”. Са тих терена исељене су хиљаде становника пољске националности. У Вилну је сачувано 40 римокатоличких цркава (са чувеним *Santuarium Matki Boskiej Ostrobramskiej*), 20 православних, 3 синагоге, једна протестанска црква итд. Стари дио града је од 1994. године на Унесковој листи Свјетске баштине. Можемо да претпостављамо шта данас Вилно, као велики научни, културни и привредни центар, значи за Литванију, а шта је значао и за пољску науку и културу. То показују и ови подаци: данас у самом граду Вилну има преко 500 хиљада становника (63,2% Литванци, 16,5% Пољаци, 12% Руси, 3,5% Бјелоруси, 0,4% Јевреји и 4,4% остали); према попису њемачких окупационих власти из 1916. године, у Вилну је било 53,67% Пољака, 20,9% Јевреја, 1,59% Литванаца, 0,44% Руса, 0,63% Бјелоруса, 0,13% Њемаца; према пољском попису између два свјетска рата (1931), било је: 65,9% Пољака, 28% Јевреја, 3,8% Руса, 0,9% Бјелоруса, 0,8% Литванаца. За Литву, за Вилно, свим својим бићем био је везан највећи

пољски пјесник Адам Мицкјевич (и један од највећих европских пјесника романтизма), своје водеће дјело почео је: *Литво! Домовино моја! ти си као здравље.* (*Litwo! Ojczyzno moja! ti jesteś jak zdrowie.*) Био је Његошев савременик, рођен у племићкој породици недалеко од Вилна, а у данашњој Бјелорусији (Nowogródek). У Вилну је Мицкјевич студирао и објавио прве пјесме *Ballady i romanse*. За Литву је везано (и на њу се односи) његово водеће дјело *Пан Тадеуш* (превођен и као *Господин Тадија*), или посљедњи поход на Литву, историја племства, из 1811. и 1812. За нас су и данас незаобилазна његова чувена предавања о словенским књижевностима у Паризу. Културна и научна пољска присутност данас у Вилну је велика: *Пољски итеатрални сјудио* у Вилну, *Фондација пољске културе у Литванији*, *Пољско научно друштво у Литванији*, *Савез Пољака у Литванији*, *Пољски универзитет у Вилну*, *Дом пољске културе у Вилну* итд.

ПОЉСКЕ ЗНАЧАЈНЕ ЛИЧНОСТИ У ЊЕГОШЕВО ДОБА

Издвојен је сам врх, она имена која су у европском врху. Три велика пољска барда!

Адам Мицкјевич рођен је 1798. године у племићкој породици у Заосју код Новогрутка (пољ. Nowogródek), данас у Бјелорусији, а тада у Литви (у Царској Русији). Завршио је студије 1819. на Универзитету „Стефан Барори” у Вилну. Русију је напустио 1829. већ као славни поета у Пољској и Русији. Тада је кренуо у обилазак — ка Паризу. Ускоро је (1834) објавио водеће дјело *Пана Тадеуша* (*Pan Tadeusz*). С породицом се 1839. преселио у Швајцарску, у Лозану, и преузео Катедру класичне литературе, а идуће године (1840) прешао је у Париз и прихватио се Катедре словенских књижевности на College de France. У тим предавањима пуно је мјеста посвећено нашој епској поезији (на Цетињу је 1955. штампана књига Адама Мицкјевича, *О српској народној поезији*). Умро је у Константинопољу 16. октобра 1855. године, у времену епидемије колере. Сахрањен је на гробљу Montmorence код Париза, а Пољаци су му 1890. кости пренијели у домовину и сахранили у краљевској крипти на Вавелу у Кракову.

Јулиуш Словацки (Krzemieniec у Украјини, 1809 — Париз, 1849) рођен је у племићкој (herb Leliwa) породици интелектуалаца с високом књижевном културом. Пољаци га сматрају најнесрећнијим својим пјесником романтизма. Умро је у Паризу од туберкулозе. Пољаци су му кости пренијели у Краков на Вавел, у катедралу — у краљевску крипту, поред највећих Пољака.

А. Мицкјевич

Ј. Словацки

З. Красињски

Zygmunt Krasiński (Париз, 1812 — Париз, 1859), велики пјесник магнатског рода (*hrabia herbu Ślepowron*), мајка му је из високог рода Рађивила — *Maria Radziwiłłówna*, а отац *Wicenty Krasiński*, Наполеонов официр, а по Наполеоновом паду, члан је био руске Владе, замјесник намјесника Пољског краљевства.

Фридерик Шојен (*Żelazowa Wola*, 1810 — Париз, 1849), пољски композитор и пијаниста, један од свјетских најзначајнијих (најистакнутијих) пијаниста и композитора свих времена. Умирући сувише рано у Паризу и носећи у души родну Пољску, изговорио је: *Однесиће ми макар срце у Варшаву!* (*Zabierzcie przynajmniej serce me do Warszawy!*). И однијели су, налази се у Цркви Три крста у центру Варшаве. Звали су га *пјесник (ом) клавира* (*poetą fortepianu*). На Западу је класичну музику обогатио словенском музиком — пољским духом, словенским духом. И данас његове мазурке и *йолонезе* широм свијета преносе пољски дух.

Пјесницима зна бити дано да умиру рано, а они што остану да живе дуже кажу (као Скендер Бранку Радичевићу): „Да је мени умријети ко ти / с лисјем жутиш што зелено пада”.

(Да не говоримо сада о Чарториском и многим другим Пољацима, значајним именима за европску историју и културу.)

Изнад текста о овим духовним пољским величинама могло би да стоји као мото (Његошеви стихови): „Из грмена великога / лафу трудно изаћ није”; док код нас (такође Његошеви стихови): „А ја што ћу, али са киме ћу?, / једна сламка међу вихорове, / сирак тужни без нигђе никога!”

Могло би се закључити да су Његоша „више” интересовали некадашњи славни пољски краљеви који су обиљежавали догађања у Европи. Он пјева о Владиславу III и Јану Собјеском: „Јанко брани Владислава мртва;

Ф. Шопен

Шопеново срце у Варшави

што га брани, кад га не одбрани?" (29–30) — коментатори кажу да је Јанко Хуњади (1387–1456) јунак наших народних пјесамa, Сибињанин Јанко а Владислав III (–1444) угарски и пољски краљ. Владислав III је пољски краљ (из краљевског рода Јагелона), рођен у Кракову 1424; био је пољски краљ од 1434, а од 1440. и мађарски; погинуо је код Варне у Бугарској у крсташком рату против Турака, кад је имао свега 20 година (папа Еуген IV 1. I 1443. објавио је тзв. круцијат — крсташки рат против Турака). Легенда каже да му је Султан конзервирао главу у меду. „Пуче колан Цвечевој кобили; / Леополдов храбри војвода, / Собијевски, војвода савојски, / саломише демону рогове. / / пред Бечом је Бурак посрнуо, / обрнуше кола низа страну." (1143–1150). Ријеч је о опсади Беча 1683. кад су Турци били надомак освајања Беча.

Пресудан је био удар пољске коњице на челу са краљем Јаном Собјеским (1629–1696), једним од тада најискуснијих европских ратника (у 18 битака био се са Татарима, Турцима, Русима, Прусима, Швеђанима, од 1667. до 1691); Турци су га звали *Лехисџански лав*, а папа Иноћентије XI званично га је „одликовао” титулом *Браниџељ вјере* (Обројса Wiary). Владао је 22 године и великој Пољско-литванској унији обезбидио је на дуги период стабилност, поразио је козачког хетмана Богдана Хмељницког, зауставио је Швеђане у времену тзв. Шведског потопа.

У изучавању Његошева дјела (*Горској вијеница*), прије свега од стране водећих страних научника (слависта), намеће се и питање превода. Упоредјујући преводе реализоване на језицима (култура које боље познајемо), који су нам блиски, преводе иза којих стоје преводиоци високог познавања Његошева дјела (и културе и историје којој Његош припада), намећу се разна промишљања: о преводу као теоретском пробле-

Владислав III

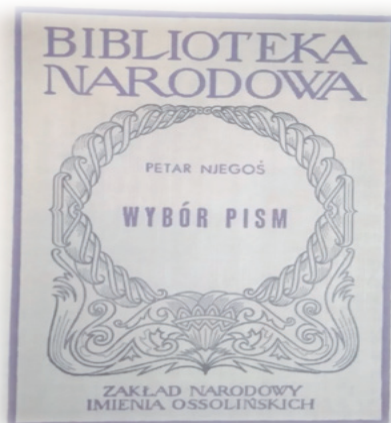

Јан Собјески

му, као културолошком проблему, као лингвистичком проблему итд. Посебно треба истаћи једно име: Хенрик Батовски (1907–1999), који је деценије живота посветио Његошу; професор Јагелонског универзитета, историчар, слависта, од ране младости посвећен историји и култури Јужних Словена; превео је *Горски вијенац* на пољски језик (два пута). Одлично је знао наш језик. Да ли имамо два издања *Горској вијенца* или два превода истог аутора — може се поставити питање!? Ако слиједимо ријечи самог преводиоца, имамо два превода. Батовски тврди да је 1958. објављен сасвим нов превод, да је прихватио сугестије рецензента, дуги низ година из љубави је радио, „преводиоца се нада да се ова пољска верзија *Горској вијенца* приближава оригиналу далеко више од претходне с обзиром на вјерност превода, као и ритам који је марљиво схематизиран и уједначен са епским десетерцем...” На крају опсежне уводне студије Батовски се срдечно захваљује Савјету за просвјету и културу Народне Републике Црне Горе, предсједнику Савјета Вуку Радовићу, секретару Слободану Бујишићу, замјенику Миливоју Петровићу, директору Историјског института Јагошу Јовановићу, посебно директору Народног музеја Ристу Драгићевићу; у Београду се захваљује универзитетским професорима Николи Банашевићу и Виду Латковићу. Када се прочита уводна студија и сам превод, има се осјећај као да је преводиоца

Стари пољски часописи

Превод Његошевих дјела

завршио животно дјело (такав сам имао осјећај и после је читања њемачког превода и студије о Његошу *Bergkranz* Алојза Шмауса).

Превод Батовског је изазвао низ коментара и код нас и код Пољака. У двадесет петој години живота Батовски је 1932. објавио превод *Горској вијеница* са предговором — есејем о Његошу Бранка Лазаревића, угледног дипломате и елитног интелектуалца, а тадашњег југословенског амбасадора у Пољској; објављен је у Варшави као трећа књига у чувеној и врло амбициозној Југословенској библиотеци. После је првог издања код нас су писали Р. Драгићевић, К. Георгијевић, Илеша (изражавајући се позитивно), Ј. Мјежа, а одмах иза рата Младен Лесковац у *Летопису Матице српске* критички се изразио. Није мала библиографија радова (и код нас, и код Пољака) о Његошу изазвана преводом Батовског (поред наведених имена: Љубомир Дурковић-Јакшић, Ђорђе Живановић, Стојан Суботин, Едвард Мадани, Barbara Czapik, Milica Jakóbiec-Semkowowa, Мирјана Костић, Константин Перић, Петар Буњак, Ненад Вуковић, Danuta Wierzchołowska). Љубомир Дурковић-Јакшић написао је и у Варшави објавио опсежну монографију о Његошу (1938). У овој марљиво писаној студији Дурковић прати Његоша од ране младости до смрти, првенствено се бави њиме као владаром. Данута Вјерхоловска (Danuta Wierzchołowska) у *Јелењој Гори* објавила је студију *Górski wieniec Petra Njegoša, Poetyka utworu (Горски вијенац, Пејтра Његиоша, њоеџика дјела)*. То је студија о драмском дјелу као типичном примјеру европске романтичарске драме. Београдски професор пољске књижевности Стојан Суботин у познатом пољском славистичком часопису (*Pamiętnik Słowiański*) написао је опсежни критички приказ, управо анализирао је комплетан

превод: „И поред тога што професор Батовски (каже Суботин) испуњава све услове, који се постављају добром преводиоцу, то значи добро познаје језике српскохрватски и пољски, политичку историју Црне Горе, обичаје и живот Црногораца, њихову националну традицију, као и историју народа непосредно везано за акцију тог највећег дела југословенских књижевности, задатак који је себи поставио ни најмање није био једноставан”. Суботин наглашава да је Батовски изабрао оно што је најтеже у југословенској књижевности. Тога је свјестан и Батовски. Али, у овом случају не ради се о егзибиционизму — ради се о човјековој унутарњој потреби и жељи да својим земљацима приближи дјело великог мислиоца. Тај задатак нимало није био лак, готово немогућ да потпуно успије. Суботин је у извјесној мјери у праву показујући да је Батовски тумачио Његошев стих на разне начине: повећавајући број стихова, остављајући у оригиналу и објашњавајући испод. На разне начине успијевао је да сачува број слогова.

У промишљању о преводима (тумачењима везано за неке додирне тачке) Максимилијан Браун указује и на то (да подсетим) да је у народној поезији појам јуначког понашања, јуначке одлуке, статичан и стабилан: то је норма позната свакоме и обавезна за свакога који неће да буде „рђа”, а Његош у тај норматив уноси елеменат дискусије и критичке анализе. И у *Горском вијенцу* питање је: „Што ћу и како ћу” — као у народној поезији, али ту није реторичко питање — тврди Браун и доказује да „о томе се озбиљно дискутује и баш у овој дискусији је тежиште догађаја /.../ то је израз индивидуалне позиције аутора, не само као пјесника него и као одговорног државника /.../ *Горски вијенац* је резултат посве индивидуалног и самосвојног умјетничког напора који се већ структурно разликује од напора народних пјесника, мада нигдје није у противности са идеалима народне поезије. Његош је успио да једнако задовољи битним захтјевима и једног и другог умјетничког система како то у истој мјери нико није успио па вјероватно не би могао ни успјети.”

Тако Његош пред литерарном критиком стоји са једним опет посебним обиљежјем којим се предочавају само највећи пјесници. Отуд се долази и до тврдње да би пластично осликао свога човјека у спору, да би дао човјека у акцији и ријеч — акцију, Његош ништа друго није могао учинити него што је учинио: дао је своме спјеву облик разговора, сви договори у *Горском вијенцу* у разговорној су ријечи (и монолог је упућен истој сврси, и кола се уклапају у општу структуру дјела). Тако се у науци утемељује и тврдња да се о догађајима „само прича”, а нигдје се не „приповиједа”. Сам Његошев стих, као форма и као изражајна могућност —

десетерац са десетерачког подручја, онај који се сусреће и у Вуковим народним пјесмама из Црне Горе, стих који је подстицао људе да пјевају у њему, али наилазимо на тврдње: „...као што је *Горски вијенац* драмско дјело (Јован Вуковић) само по облику и одговара драми само по основној форми — дијалог, тако и десетерац *Горској вијенца* има заједничког са народним само оно што је основно у облику (број слогова и одређена цезура)”.

И на овом примјеру може се добро видјети превод као лингвистички проблем. Превод је одређена језичка структура — потребна у комуникацији, превод је размјена културних добара. Превод видимо као одређену реализацију односа двају језика; велики пољски лингвиста Зенон Клеменсјевич (*Zenon Klemensiewicz*) рекао би „двају језичких и стилистичких система”. Као резултат преводилачког рада наспрам себе стоје два дјела, два језичка продукта: основно дјело — оригинал и изведено (секундарно) — превод. Упоређујући та два дјела (конфронтирајући их), добијамо оцјену преводилачког рада.

Роман Ингарден (1893–1970), пољски филозоф и универзитетски професор, ученик Едмунда Хусерла, творца феноменологије, у филозофским анализама критички слиједи учитеља; теоретски прилазећи преводима, указује на разлике између превођења умјетничког и научног дјела; он је истакао слојевитост књижевног дјела, његову вишезначност и установио четири слоја: 1) звучни слој ријечи и језичких звучних појава; 2) слој значењских јединица — нижег и вишег реда; 3) слој представљених предмета (предмета који чине саставне елементе самог дјела); 4) слој схематизираних изгледа. Ингарден упозорава и да представљени предмети (*przedmioty*) чине — као што је познато — елементе самог дјела и треба их разликовати од независних од дјела стварних предмета.

За овај аспект важно је посматрање и научно виђење самог процеса превођења са становишта науке о језику и науке о књижевности: Шта се догађа? Чиме је шта условљено? Поготово шта је „условљено оним што се налази у природи човјекове језичке дјелатности”, ту се улази у област основних појмова као што су: језик, мисао и њихов однос према стварности. Стварност (објективну) чине ствари, појаве, догађања. Мисао је одраз те објективне стварности, она региструје (хвата) особине ствари, проналази везе (и сталне везе) и односе између елемената стварности, „језик је стварност мисли, у језику се мисао реализује” (*Klemensiewicz*); што значи да су нераздвојни језик и мисао, и да је језичко дјело (оригинал) — које било врсте (умјетничко, научно и друго) стварност мисли, „оно представља одраз неког фрагмента објективне стварности”.

У процесу превођења ствара се друго дјело (тј. изведено — секундарно дјело), значи ствара се превод оригиналног дјела. На крају оригинал ће да стоји наспрам низа изведених дјела (превода неограниченог броја). Ако је стварност уплетена у мисао о њој (што и јесте), видимо да преводилац нема директни контакт са стварношћу — него са мишљу о тој стварности. Али, обавеза преводиоца је у томе да читаоца обавијести (информише) о тој стварности с једнаком „истином” (обавезом) као и аутор оригинала. Реализација је отворена (могућа) у разним језичким формама једног језика или низа језика. „Ово је бит језичке дјелатности превођења.” (Klemensiewicz)

У процесу превођења долази до „судара” двају језика или једног језика и низа других језика (језика оригинала и низа језика на које се преводи оригинално дјело, низа језика на којима се путем превођења реализује онај исти мисаони садржај, онај исти емоционални набој и сваки други). Ако се на сва питања, која се неминовно јављају, жели дати прави одговор, сваки прави лингвиста би сигурно пошао од питања: Шта је то језик? И у одговору би се нашло то да је језик систем у коме функционише граматички, лексички и други склад, функционишу елементи.

Даље се јавља питање: Да ли су елементи двају језичких система у истој равни, да ли су могући за директну „размјену” — што би олакшало и омогућило лаку замјену елемената једног језика (у овом случају оригинала) елементима другог (других) језика. Свима нам је јасно да тако није. Различито се изражавају мисли. Различитог су тоналитета. Ниво разлика је неуједначен. У науци се указује на то да је највећи ниво у језицима типолошко различитим.

Два се језика разликују и начином употребе граматичких средстава (довољно је упоредити словенске језике са германским језицима). И превођење (као ријеч) не смије се појмити дословно, механички. У пољском језику постоје двије ријечи: *przekład* и *tłumaczenie* (могло би се превести: *йрeвoд* и *йумачeњe*). Преводимо (претачемо из језика у језик) једноставне и емотивно необојене ријечи и реченичне склопове, а претежно тумачимо (тумачимо умјетничко дјело и аутора). Све се то богатство у једном моменту нађе испред преводиоца и постави велика питања, велике задатке. У процесу превођења долази до „судара” двају језика (да поновимо). Даље, треба имати на уму и чињеницу да поред општег (стандардног) језика постоје регионални изрази (говори, дијалекти, градски говори), да постоје дјела написана на књижевном језику и на тим широко распрострањеним и међусобно различито удаљеним дијалектима (говорима). Другачије изгледа језик комуникације од језика писаног, литерар-

ног. Другачији је избор лексичких јединица, другачија творба реченице — другачија у слободној комуникацији. Језик књижевног дјела је богат лексичким јединицама које одређују (именују) унутарња стања, које именују осјећања, тежње, које пластично боје сваку појаву, које именују сваку сјенку. Широка је синонимика.

Кад се боље познаје језик оригинала и језик превода, намеће се дубље промишљање о „преточеном” дјелу, у овом случају *Горском вијенцу*, на други језик, у другу културу, и одједном зажелимо да дјело читамо као да је на том другом језику и написано. Блискост узајамна словенских језика оптерећује читаоца с разних страна, на примјер, лексика етимолошки истовјетна — а са другим значењима (или уопште нема то значење, или има нижу снагу значења од оне коју има оригинал). Преводац је натјеран да се сналази зависно од могућности његова интелекта и ширине знања. Поседно је питање превођења, тумачења поезије, компликоване слојевитости пјесникових осјећања. У преводима на пољски језик преводац се максимално трудио да *Горски вијенац* превођењем истумачи и приближи својим читаоцима. Књижевни критичари (из тих култура) углавном ће рећи да се успјело. Може нам се мање свиђати што су *шоке* (*шоке*, *шодка*, ж. мн., турцизам, *дио одјеће који се облачи око рамена и леђа с њрошивеним металним копчама, или њлочицама, и дуиметима с једне и друге стране њрсију на њечерми или њемадану као украс*; обично се тако назива и сама *њечерма* или *њемадан* с токама) преведене као *pancerz* (понекад та украшена одјећа послужи и као оклоп; у српскохрватском језику постоје одреднице *оклој* и *њанцир* с истим значењем као и у њемачком и пољском); преводац избјегава, гдје се то могло да оставља ријечи из оригинала и да их додатно тумачи. Пред преводиоцем су задаци различити, различити су и степени тешкоћа, имајући на уму блискост и удаљеност језика, имајући на уму специфично за умјетничко дјело — систем који је ван датог језика непоновљив (мисао и њена емоционална боја). Проблем је (у ширем смислу) „малих” народа у контексту „великих”!

За његошологе *Горски вијенац* је најидеалнија основа да се нађу у проблематици која се намеће науци о књижевности XX вијека. Умјетничко дјело је увијек у жижи теорија. За његошологе *Горски вијенац* могао би бити, и јесте, најидеалнија основа да се савремени испитивач нађе у пољу широке, тешко ухватљиве, тешко обухватљиве проблематике, која се стално намеће науци о књижевности.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Petar II Petrović Njegoš: *Górski Wieniec*, ze studjum krytycznem Branka Lazarevića, przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył Henryk Batowski, Warszawa — 1932, Biblioteka jugosłowiańska;
- [2] Petar Petrović Njegoš: *Wybór Pism*, przełożył i opracował Henryk Batowski, Biblioteka Narodowa, Wrocław — Kraków 1958;
- [3] Durković-Jakšić, Ljubomir: *Petar II Petrović Njegoš (1813–1851)*, Warszawa 1938;
- [4] Wierzchołowska, Danuta: „*Górski Wieniec*” Petra Njegoša, Poetyka utworu, Zielona Góra 1986;
- [5] Batowski, Henryk: *Njegoš o Polsce i w Polsce*, Slavia XIII/1, 1934, str. 30–41;
- [6] Batowski, Henryk: *Ze słowiańskich mickiewiczianów*, Warszawa 1980;
- [7] Batowski, Henryk: *Jugosławja*, Odbitka z Encyklopedji nauk politycznych, z. 6, tom II;
- [8] Batowski, Henryk: *Mickiewicz i Słowianie południowi w. R. 1855*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, XXIV, s. 1–2, Beograd 1958, str. 36–48;
- [9] Суботин, Стојан: *Ново издање „Горској вијенца” на њољском језику*, Стварање, Цетиње 1959, бр. 6, стр. 513–521;
- [10] *Historia Polski (1831–1914)*;
- [11] Петровић, Петар II: *Горски вијенац*, критичко издање, Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица 2003;
- [12] *Polska i Czarnogóra*, Bibliografia•Komentarze, Warszawa 2007;
- [13] Reutz, Aleksander: *Stan oświaty, ustawodawstwa i sądownicze postępowanie wolnego słowiańskiego narodu Czarnogórców*, „Gazeta Lwowska” (dodatek „Rozmaitości”) 1835;
- [14] *Władyka, Biskup i Rejent kraju Czarnogórców...*, „Korespondent” 1837;
- [15] Kowalewski, Jerzy [Jegor]: *Pojedynki i zemsta rodowa u Czarnogórców*, „Jutrzenka” 1843;
- [16] *Czarnogóra*, „Gazeta Wielkiego Księstwa Poznańskiego”, Poznań 1844;
- [17] *Czarnogóra (Montenegro) i Władyka Piotr Piotrowicz II*, „Dziennik Warszawski” 1851, R. 1, nr 224, str. 4; nr 225, str. 3–4;
- [18] Mosbach, August: *Czarnogóra i Czarnogórcy*, „Dziennik Literacki” 1852, R. 1, nr 49, str. 386–392;
- [19] *Czarnogóra i Czarnogórcy*, „Czas” 1853, R. 6, nr 8, str. 1–2; nr 10, str. 1–2; nr 11, str. 12; nr 12, str. 1–2;
- [20] Grabowski, Bronisław: *Czarnogóra i Czarnogórcy*, Tygodnik Powszechny, Warszawa, 1877. i 1878;
- [21] Миловић, Јевто: *Петар II Петровић Његош у свом времену*, Титоград 1982;
- [22] *Wieniec poetów słowiańskich*, Lwów 1887;
- [23] Мицкјевич, Адам: *О српској народној њоезији*, Цетиње 1955;
- [24] Семкова-Јакуђејц, Милица: *Владичине ноћи у евројском романјичарском контексту*, ЦАНУ, Зборник радова са Научног скупа о Његошу, Подгорица 2014;
- [25] Šmaus, Alojz: *Studije o Njegošu*, Podgorica 2000;
- [26] Živanović, Đorđe: *Mickiewicz i Njegoš* (Saopštenja i referati III međunarodnog kongresa slavista, Beograd 1939, str. 163–164);
- [27] *Narodowe pieśni serbskie*, preveo na poljski jezik Edward Brzetysław (Franciszek Matejko), „Biblioteka Warszawska” 1857, t. 2, str. 411–418;
- [28] Klemensiewicz, Zenon: *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Kraków 1961;
- [29] Вуковић, Ненад: *Тумачења Горској вијенца и књижевне теорије*, ЦАНУ, Зборник радова са Научног скупа о Његошу, Подгорица 2014;
- [30] Vuković, Nenad: *Moja Polska*, Obod, Cetinje 2004.

Nenad VUKOVIĆ

PETAR II PETROVIC NJEGOŠ IN POLAND

Summary

We have been in the third century of Njegoš, in the profound development of Njegology (the development not only in the Slovene world, it is enough to have a look in the bibliography of Njegology)! Taking into account the cultural relations of the Slavic peoples in the nineteenth century, it was noted that the Poles showed a stronger interest in Montenegro. Montenegrin resistance to the great Ottoman Empire and pride in scarcity provoked their great admiration. At the same time, it was well-known that the Slavic peoples were oriented towards each other. On the pages of Polish leaflets in Warsaw, Krakow, Lviv, and Poznan, the texts about Montenegro appeared very often from the 1950 s, they were very extensive and affirmative; and frequently they were the translations of epic poems. Njegoš himself was mentioned only as a ruler, a bishop in Polish sources until 1852. The most important text in the 19th century, which was widely discussed about Njegoš as a poet was written by the famous Slavic Bronislaw Grabovsky: *Montenegro and Montenegrins*, published in *Tygodnik Powszechny*, in 1877 and 1878. One might conclude that Njegoš was „more” interested in the former famous Polish kings who celebrated the events in Europe. He sang about Vladislav III and Jan Sobesek. The Polish Slavists dealt extensively with Njegoš and his work after the First World War. *The Mountain Wreath* was translated into Polish in 1932, and the comprehensive study of Njegoš appeared in Warsaw in 1938. The interests are still ongoing!